

En quin sentit es pot fer una filosofia de l'Estat? Algunes reflexions al voltant de Descartes, Comenius i la política

JOAN LLUÍS LLINÀS BEGON & ANDRÉS L. JAUME (*Universitat de les Illes Balears*)

La pregunta que ens plantejam és si es pot fer filosofia política o, més concretament, si podem pensar l'Estat des de la raó; si podem, en altres paraules, pensar l'Estat d'una manera desvinculada de les inclinacions polítiques. Creiem que una bona manera d'aproximar-se a aquesta pregunta és analitzar el cas de Descartes.

Descartes, a la *Carta de l'autor al traductor* que introdueix els seus *Principis de Filosofia* descriu una poderosa imatge: la de l'arbre de la saviesa. Aquesta, coneguda de tots, situa a les arrels la metafísica, el tronc és la física i les branques que brollen del mateix són la resta de ciències. Aquestes ciències, assenyala Descartes, es redueixen a tres: Medicina, Mecànica i Moral, essent la moral el darrer graó de la saviesa. La qüestió que aquí ens ocupa no és la moral, sinó l'absència de la política dins l'arbre de la saviesa. És sabut que Descartes va rebutjar tenir una vida pública intensa. Però no és menys cert que algunes decisions seves tenien un rerefons polític, al manco l'intent de cercar un lloc on poder pensar en pau i llibertat com foren els Països Baixos, els mateixos que el savi txec, Comenius, tria per morir amb certa tranquil·litat tot fugint de la persecució religiosa. Tot i això, la política no sembla un tema manifest dins les obres de Descartes. Tal vegada el seu silenci no deixa de ser loquaç i així ens podem tornar a demanar per què la política no és un fruit de l'arbre de la saviesa o, de manera més concreta, pot fer-se filosofia cartesiana de l'Estat?

Per respondre a aquesta qüestió s'ha de tenir ben clar què és fer filosofia per a Descartes. Obviament no és assaig com ho era per a Montaigne, ni és pansofisme tal com proposarà el seu contemporani Comenius. Fer filosofia implica partir des d'uns principis, els principis que proposa sistemàticament als *Principis de la Filosofia*. A partir d'aquests principis es dedueixen conseqüències, les conseqüències que donen lloc a la mecànica, la medicina i la moral, aquesta darrera entesa com l'art de gaudir en aquesta vida raonablement sense ser esclau de les passions. Però, expliquen

aquests principis l'organització política o, pel contrari, aquesta no pot ser explicada apel·lant als mateixos? Si dintre l'esfera política el que regeix és la voluntat i la voluntat és lliure, aleshores no podem fer ciència en cap sentit, ja que dintre la llibertat humana, situada a l'àmbit de la res extensa, no hi ha determinisme possible. És a dir, no hi ha cap possibilitat de fer una física-mecànica del poder tal com proposarà Hobbes. La política respon a la voluntat i aquesta és lliure. L'àmbit polític és un àmbit de preferències i desitjos, de determinació, al cap i a la fi, de la llibertat. Fer filosofia de l'Estat aleshores és impossible, al manco una filosofia de l'Estat com a disciplina autònoma de la moral tal com, per exemple, proposarà Maquiavel.

Sembla, doncs, que la política queda fora de l'àmbit filosòfic, i que qualsevol reflexió sobre la política comportarà un component d'ideològic. Pensar l'Estat suposa reflexionar sobre la millor forma d'organització política, i això implica decidir prèviament quina forma de vida és la més valuosa. Sembla que, per a la seva acció lliure, l'ésser humà es posiciona i proposa aquella manera d'organitzar-se que li sembla més adient. La política, doncs, és el camp de la ideologia, ideologia que es revesteix d'una argumentació que pretén assolir la racionalitat.

Però que la política tingui un component ideològic i que no formi part de la filosofia, que no puguem fer, dit d'una altra manera, una política racional, no significa que no es pugui dur a terme una reflexió política raonable. En aquest sentit, els coneixements que hem obtingut mitjançant el desenvolupament de l'arbre de la filosofia no poden ser deixats de banda a l'hora de pensar l'Estat. Així, aquesta reflexió sobre l'Estat haurà de tenir en compte quina és la concepció de l'home que s'ha obtingut en l'activitat filosòfica. Dit d'una manera més planera: si seguim a Descartes només es pot fer una filosofia política com a producte derivat d'una tasca prèvia de reflexió antropològica. La problemàtica política i, de manera més concreta, el problema de l'Estat, és un problema que per ésser tractat filosòficament necessita de pressupòsits antropològics. És a dir, per fer política i teoria de l'Estat no queda altre remei que fer antropologia filosòfica.

Pensar l'Estat, també, necessita dels coneixements que hauréu obtingut en relació a la moral. Malgrat que és cert que Descartes no arriba mai a escriure un Tractat sobre la Moral, tant *Les passions de l'ànima* com la correspondència (especialment la mantinguda amb Elisabeth de Bohèmia) deixen entreveure la base d'una

moral, resultat del desenvolupament de l'arbre, una moral que ha de pressuposar els coneixements obtinguts en l'arbre de la filosofia però que no pot proporcionar-nos continguts, en la mesura que l'acció humana està basada en la llibertat i es duu a terme en un context determinat. La moral només pot ser una regla de seguir allò que la raó, a cada moment, ens diu què és el millor. *Mutatis mutandis*, en la reflexió sobre la política hem de tenir en compte els coneixements anteriors, per la qual cosa no qualsevol reflexió serà admissible. I la proposta d'organització de l'Estat ha de passar per ser una proposta fruit del millor ús possible de la raó, considerant el context en cada moment. Així, doncs, no es pot fer una política racional, però sí raonable.

Però, què és un bon ús de la raó? El metode cartesià? La pansophia comeniana? Fins i tot la raonabilitat té els seus límits. El que pot ser plenament raonable per a un, tal vegada no ho és per a algú altre. Un cas contemporani és, ja s'ha esmentat, Comenius. Igual que Descartes, el savi txec es preocupa pel bon ús de la raó i, a més a més, per les seves aplicacions. La *Didáctica* de Comenius és un intent d'aplicar la mateixa estructura de la raó universal als afers humans i, així, reformar o endreçar les escoles com a lloc privilegiat on es nodreix i conforma la raó. Però la raó de Comenius no és la raó de Descartes. On el txec veu racionalitat, el francès hi troba utopia, on aquest darrer veu la possibilitat de comprendre el món i la natura, aquell troba el desbarat del mecanicisme. Ambdós creuen en una sola i mateixa raó que, emperò, dóna fruits molt diferents. Així fins i tot pot ser que apel·lar a la raó sigui quelcom utòpic i, fins i tot, irracional. Els fruits de la raó cartesiana s'han vist, els hem sofert. Els de la raó utòpica de Comenius ens fan por; un estat cristià conduït mitjançant la llum de l'Escriptura que no és altra llum que la de la raó! Que Déu ens alliberi de tal subjecció escriturístico-racional! Però no és aquesta mateixa raó la que pretenem per fonamentar la nostra *praxi*? Que potser Descartes no ansia una vida raonable com a garant de la bona vida? Els dos autors que semblen tan llunyans resulta que són igualment racionalistes! Potser haurem de triar entre el conservadorisme generós de Descartes o el reformisme utòpic de Comenius o, en el millor del casos, fugir d'aquesta racionalitat aclaparadora i tornar-nos a asajar com proposà Montaigne.

Potser Descartes ja estigui superat, i la postmodernitat palesa la completa impossibilitat de dur a terme una filosofia política desideologitzada. Però Descartes és un bon exemple de com tenir

clar quins són els límits de les propostes d'organització social, i de com no totes les propostes són admissibles tot i que cap d'elles pugui ser considerada com a racional. La lliçó, si és que n'hi ha alguna, és que després de la Modernitat encara la raó i la racionalitat continuen essent un misteri. El somni platònic de fonamentar un estat com cal continua essent un poderós *leitmotiv* que, com música aferradissa, no se'ns lleva.

Joan Lluís Llinàs